

to kontextu má zřejmě pozitivní přitakání hodnotě „podílet se na činnosti společenských a zájmových organizací“ poněkud jiný obsah a jinou vazbu k sociálnímu jednání. U studentů pedagogické fakulty například nemusí jít o nic jiného než o vyjádření ochoty naplňovat určitý konvencionalizovaný model práce pedagogického pracovníka, přičemž vnitřní internalizace této hodnoty může být značně nezřetelná. Naopak u studentů matematicko-fyzikální fakulty zahrnuje profesní model veřejně politickou aktivitu v nesrovnatelně menší míře.

Celkově lze říci, že recenzovaná publikace otevírá řadu složitých teoretických a metodologických otázek, které není snadné vyřešit. Svoji usilovnou činností se autorům podařilo založit výrazný teoreticko-empirický proud, jehož výsledky musí vzít v úvahu každý, kdo se tématem seriózně zabývá. Jde o přístup nepochybně nosný, zdá se však, že z praktického i teoretického hlediska bude užitečné jeho výsledky konfrontovat s jinými přístupy, zejména pak těmi, které hodnoty jednotlivců i společnosti odvozují více z praktického jednání lidí (z jejich řešení sociálních problémů), než z verbálních výpovědí.

Jiří Linhart

Slovník: Vědeckotechnický pokrok

Moskva, Politizdat 1987, 364 s.

Pod tímto názvem byl nakladatelstvím politické literatury v Moskvě vydán slovník. Vedoucím redakčního kolektivu je R. G. Janovskij, dalšími členy redakčního kolektivu jsou E. A. Arab Ogly, V. G. Gorochoy, A. F. Zotov, V. V. Petrov, I. T. Frolov a V. F. Chalipov. Slovník sestavili Gorochoy a Chalipov.

Při koncipování rozsáhlého slovníku o vědeckotechnickém pokroku bylo přihlíženo k tomu, aby ho zpracoval reprezentativní kolektiv. Podílelo se na něm 122 autorů, kteří jsou v dané oblasti a v daném aspektu problematiky uznávanými odborníky. Na vypracování hesel se podíleli známí filozofové, sociologové, psychologové, historici, ekonomové i představitelé přírodních věd a specialisté v oblasti řízení a techniky. Na práci autorského kolektivu se podíleli významní vědci, členové akademie věd SSSR, vědecktí pracovníci, odpovědní strážníci a hospodářští pracovníci. Již sám výčet těchto skutečností zřetelně ukazuje, jak velká váha byla připisována profesionální úrovni vypracování klíčových hesel.

Aktuálnost a závažnost slovníku, jehož obsahem je objasňování problematiky vědeckotechnického pokroku z nejrůznějších hledisek, se váže na procesy spjaté s realizací strategie urychlení sociálně ekonomického rozvoje a s revolučními změnami, které se právem označují slovem přestavba.

Sociologické aspekty a přístupy jsou objasňovány v těch heslech, v nichž se akcentují sociální důsledky vědeckotechnického pokroku v podmínkách socialismu a kapitalismu. V řadě případů jsou naznačeny možné vývojové trendy prognostické povahy. Explikace mnoha pojmů obsahuje i hledisko historicko-genetické.

Kromě informační hodnoty má slovník i metodologickou hodnotu. Stručné a výstižné vyjádření pojmu, struktura prvků a vztahy mezi nimi umožňují rychlou orientaci v problematice.

U řady hesel autoři poměrně přesně vymezili i funkce, například u takových pojmů, jako je sociologická služba závodu (podniku), klima kolektivu, nebo u pojmů výrobní a pracovní kolektiv atd. Tím se podstatně usnadňuje přístup k operacionalizaci mnohých pojmů, s nimiž výzkumník sociolog pracuje při vymezování problematiky, která je dána zadáním a formulací výzkumného úkolu. Proto mohou slovník bohatě využívat zejména ti sociologové, kteří zatím ještě nemají dostatečné zkušenosti a potřebují se v síti složitých souvislostí rychle orientovat. Slovník bude významnou pomůckou i pro zkušené odborníky z oblastí filozofie, sociologie a sociální psychologie.

Výraznou předností je systém odkazů na literaturu, z níž mohou zainteresovaní čtenáři dále čerpat. Struktura hesel je různá, některá jsou stručná, jiná značně rozsáhlá. Stručná jsou zejména ta hesla, v nichž autoři kurzívou upozorňují, že daný aspekt je objasněn na jiném místě. Například v hesle sociologie vědy je kurzívou odkázáno na pojmy „vědecká činnost“ a „vědecké řízení“.

Je logické, že slovník nemůže obsahovat všechna hesla, která se váží k vědeckotechnickému pokroku. Byla vybrána zejména ta, která objasňují nejvíce používané pojmy v současné etapě.

Předností slovníku je abecední uspořádání hesel do pěti tematických skupin. Jsou to tyto skupiny:

I. Vědeckotechnický pokrok: obecná charakteristika. V této skupině jsou například hesla: automatizace, biosféra, humanizace vědeckotechnického pokroku, informace, komputelizace, metodologie vědeckého výzkumu, modelování, vědeckotechnická revoluce, vědeckotechnický pokrok, společenský proces, dělba práce, racionalizace, technika, tvořivost a vědeckotechnický pokrok atd.

II. Perspektivy řízení vědeckotechnického pokroku. Obsahuje hesla jako: automatizace vědeckých výzkumů, bionika, biotechnologie, genetické inženýrství, informatika, kybernetika, mikrotechnika, mikroelektronika, robotika, teorie her atd.

III. Vědeckotechnický pokrok a socialistická ekonomika. Zde jsou zařazena hesla typu: amortizace, bioenergetika, socialistická disciplína, infrastruktura, materiální základna vědy SSSR, materiální a morální stimuly vědeckotechnického pokroku atd.

IV. Sociálně politické aspekty vědeckotechnického pokroku. Obsahuje například hesla: akademie věd SSSR, demokratizace řízení socialistické výroby, inženýr, mistr, mechanizátor, operátor, novátor, programátor, profese, racionalizátor, technik, program vědeckotechnického pokroku SSSR na 20 let, mezinárodní dělba práce, aktivizace lidského faktoru atd.

V. Ideologické a sociokulturní aspekty vědeckotechnického pokroku. Zde jsou hesla typu: ateismus a vědeckotechnický pokrok, demografická revoluce, klima kolektivu, kultura a vědeckotechnický pokrok, kultura výroby a práce, morálka a vědeckotechnický pokrok, vzdělání, ochrana přírody, rozvoj člověka a vědeckotechnický pokrok, formování osobnosti, futurologie, ekosystémy, etika inženýra, etika vědy atd.

Uvedme pro zajímavost stručnou charakteristiku některých hesel, které spadají do oblasti sociologie. Například *sociologická služba podniku (závodu)* je definována jako provádění sociologických výzkumů a využívání výsledků v praxi a v činnosti pracovního kolektivu. V SSSR tato služba vznikala v polovině šedesátých let a dnes se úspěšně rozvíjí. Plní tyto funkce: plánovitě prognostickou, poznávací a výzkumnou, sociálně inženýrskou, konzultativní a propagátorskou. Do jejich úkolů patří i vypracování opatření k řešení sociálních problémů, studium vlastních i zahraničních zkušeností, zejména hledání cest urychlení vědeckotechnického rozvoje, hledání rezerv, zavádění poznatků vědy a techniky do výroby i návrh způsobů aktivizace lidského faktoru.

V hesle *aktivizace lidského faktoru* se především vymezuje pojem lidský činitel. Označují se jím kvality člověka a jejich působení na pokrok společnosti. Aktivizace lidského faktoru je spjata se zvýšením tvůrčí aktivity mas ve všech sférách společenského života. Na aktivizaci lidského faktoru závisí i urychlení vědeckotechnického pokroku, neboť se předpokládá masový rozvoj iniciativy, vysoká odpovědnost vedoucích a pracujících, zapojování lidí do racionalizátorství, zlepšovatelelského hnutí a vynálezectví. Aktivizace lidského faktoru předpokládá zvýšení kultury a kvality práce, lepší využívání vzdělání a kvalifikace, disciplíny a odpovědnosti. Musí se promítnout i do mimopracovní doby, do racionálnějšího využívání volného času nejen k sebevzdělávání, ale i k seberealizaci v kulturní oblasti a k naplňování osobních zálib.

Na požadované úrovni je zpracováno i heslo *klima kolektivu* (sociálně politické a psychologické klima). Rozumí se jím poměrně stálý psychologický stav, charakterizující vzájemné vztahy mezi členy kolektivu, vztah k společenským hodnotám, normám a principům. Klima kolektivu působí na názory osobnosti, formuje její předsvědčení, působí na utváření morálky, kvalit a návyků sociálního chování. Protože vnitrokolektivní vztahy tvoří reálný základ sociálního klimatu kolektivu, je nutné zaměřovat pozornost především na upevňování těchto vztahů, a to v souladu s morálními principy a normami socialistické společnosti. Optimální vnitrokolektivní vztahy se vyznačují vzájemnou pomocí, spoluprací, důvěrou a pozorností k potřebám členů.

Úroveň zpracování hesel je značně rozdílná, což je zřejmě ovlivněno velkým počtem autorů, kteří se na něm podíleli. Některá hesla jsou více, jiná méně logicky utříděna, některá jsou relativně rozvláčná, jiná mají sevřenější formu. Výstižné jsou zpracována hesla, jako je pracovní nebo výrobní kolektiv, vědecká organizace práce a další.

Je nesporné, že vzhledem k obsahové šíři a aktuálnosti bude slovník vyhledáván nejen studenty, učiteli, lektory a propagandisty společenských organizací, politickými pracovníky a pracovníky v oblasti vědy, techniky a výzkumu, ale všemi, kteří se zajímají o problémy vědeckotechnického pokroku.

Alexander Fazik